

УДК 338.45:664

А. Г. Ясько,

к. е. н., голова наглядової ради, ПАТ "Продовольча компанія "Ясен"

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ

Стаття присвячена оцінці ролі харчової промисловості у складі раціональної економіки України.

Paper is devoted to assessing the role of food as part of a rational economy of Ukraine.

Ключові слова: галузева структура, харчова промисловість, просторовий розвиток, інтеграція.

Key words: industrial structure, food processing, spatial development, integration.

ВСТУП

Роль харчової промисловості в розвитку вітчизняного соціально-економічного комплексу переоцінити важко. Галузь визначає спеціалізацію господарського комплексу країни, особливості формування продовольчого та промислового комплексів, відіграє провідну роль у формуванні споживчого ринку, робить вагомий внесок у забезпечення зайнятості населення, забезпечує значну частку бюджетних надходжень, сприяє активізації внутрішньодержавних та міждержавних зв'язків, а відтак, інтеграції в світову господарську систему, і найголовніше — задовольняє фізіологічні потреби людини в продуктах харчування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основи сучасних методичних підходів до оцінки ефективності розвитку харчової промисловості закладено в працях П.П. Борщевського, М.П. Бутка, В.М. Геєця, Л.В. Дейнеко, А.О. Заїнчковського, С.П. Кошеляка, М.Ф. Крапивка, Ю.П. Лебединського, А.С. Лисецького, Л.В. Опацького, П.Т. Саблука, М.П. Сичевського, Л.Г. Чернюк та інших вчених. Проте слід вказати на відсутність єдиної загальноприйнятої методики такої оцінки в умовах посилення процесів інтеграції.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — поглибити наукові засади оцінки впливу процесів інтеграції на розвиток харчової промисловості України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Харчова промисловість визначається в науковому середовищі як сукупність галузей господарського комплексу країни, що виробляють продукти харчування та призначенням яких є задоволення потреб населення у продовольстві, а також створення товарних ресурсів для зовнішньої торгівлі [7]. Таке розуміння відображає функціональне суспільне призначення даної галузі, її соціальну значущість. У той же час воно не розкриває комплексуючої ролі харчової промисловості, її важливого значення в розвитку суспільного виробництва. З огляду на це, більш повним вбачається визначення харчової промисловості як галузі соціально-економічного комплексу країни, що займається виробництвом продуктів харчування, включаючи виробництво різних проміжних продуктів, що не є безпосередньо харчовими (виробництво нехарчових тваринних жирів та масел; одержування та первинне оброблення сирих шкур, ендокринно-ферментної і спеціальної сировини, щетини свиней тощо) і справляє вирішальний вплив на спеціалізацію таксономічних господарських комплексів, а також виступає інтегруючим ядром продовольчого комплексу країни.

Галузева структура харчової промисловості подається науковцями по-різному (це стосується не стільки сукупності самих галузей, скільки їх групування).

Галузі харчової промисловості класифікують за такими ознаками:

а) за однорідністю біологічно активних речовин в тому чи іншому продукті: 1) галузі харчо-

вої промисловості, що виробляють вуглеводмісткі продукти (борошномельно-круп'яна, хлібопекарна, макаронна, кондитерська, цукрова, крохмале-патокова); 2) галузі, що виробляють білок та жиромісткі продукти (м'ясна, олійно-жирова, маслосироробна і молочна, дріжджова, рибна); 3) галузі, що випускають вітаміномісткі продукти (плодоовочева, виробництво продуктів дитячого харчування, харчових концентратів); 4) харчосмакові галузі (виробництво безалкогольних напоїв, чаю та кави, прянощів та приправ, тютюнових виробів);

б) за походженням сировини, яка використовується у виробничому процесі: 1) галузі, що використовують рослинну сировину (хлібопекарна, макаронна, крохмале-патокова, олійно-жирова, цукрова, плодоовочева і т.д.); 2) галузі, що переробляють тваринну сировину (м'ясна, маслосироробна і молочна); 3) галузі, що використовують несільськогосподарську сировину (рибна промисловість, виробництво безалкогольних напоїв);

в) за кількістю етапів переробки сировини: 1) галузі харчової промисловості, що займаються первинною переробкою сировини (цукрова, спиртова, крохмале-патокова, плодоовочева тощо) і характеризуються чітко вираженою сезонністю виробництва; 2) галузі більш високого технологічного укладу (кондитерська, макаронна, хлібопекарська, м'ясо-, молокопереробна тощо);

г) за факторами просторової локалізації: 1) галузі, розміщення підприємств яких визначається сировинним фактором (цукрова, плодоовочева, крохмале-патокова, виноробна і т.д.); 2) галузі, розвиток яких здебільшого визначається фактором споживання (хлібопекарська, кондитерська, пивобезалкогольна тощо).

У зв'язку з переходом України на міжнародну класифікацію КВЕД, яка розроблялася на базі міжнародної статистичної класифікації видів діяльності Європейського Союзу, нині всі види економічної діяльності, пов'язані з переробкою сільськогосподарської сировини та виробництвом продуктів харчування, об'єднано в підсекцію DA "Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів". До її складу включено такі класи:

- виробництво м'яса і м'ясних продуктів;
- виробництво рибних продуктів;
- перероблення і консервування овочів та фруктів;
- виробництво олії та тваринних жирів;
- виробництво молочних продуктів та морозива;
- виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів;
- виробництво готових кормів для тварин;

— виробництво іншої харчової продукції (хліба і хлібобулочних виробів; цукру; кондитерських виробів; макаронних виробів; чаю та кави; прянощів та приправ; продуктів дитячого харчування та дієтичних продуктів);

— виробництво напоїв;

— виробництво тютюнових виробів.

Як видно з приведеного переліку, новий класифікатор виключає з переліку галузей харчової промисловості соляну, парфумерно-косметичну промисловість, виробництво мила, що, на нашу думку, з огляду на призначення продукції згаданих галузей або спосіб її виробництва є цілком слушним. У той же час такі зміни зумовлюють незіставність статистичних даних щодо параметрів функціонування харчової промисловості до і після 2000 р. З метою забезпечення порівнянності згаданих показників фахівцями Інституту економіки НАН України було розроблено коефіцієнти перерахунку, застосування яких робить можливим зіставлення статистичних даних вказаних періодів [6].

У сучасній науковій літературі економічного спрямування розвиток харчової промисловості розглядається як "організація виробництва продуктів харчування, яка забезпечує задоволення потреб населення в харчових продуктах відповідно до науково обґрунтованих фізіологічних норм їх споживання і формування потужного експортного потенціалу продовольчих товарів на основі раціонального використання наявного виробничого, ресурсного і ринкового потенціалів" [4].

Ефективність розвитку харчової промисловості залежить від врахування факторів її просторової організації. У найбільш загальному розумінні "фактор" — це рушійна сила, причина або умова певного процесу чи явища або сукупність істотних особливостей, відображення об'єктивних процесів та умов, що детермінують найбільш раціональні відносини між об'єктом виробництва і місцем його розташування. Всебічне врахування факторів знаходить своє відображення в оптимізації просторової організації харчового виробництва, в підвищенні рівня його інтенсивності, стабілізації функціонування, в пошуку можливостей більш повного задоволення потреб всіх верств населення.

Просторовий розвиток харчової промисловості визначається безпосереднім впливом сукупності різномірних факторів, найважливішими серед яких є наступні:

1. Фактори природного середовища, що детермінують розвиток сировинної бази харчової промисловості (рельєф, агрокліматичні, гідрографічні, характер ґрунтів тощо).

2. Суспільні фактори, серед яких найважливішими є:

а) ринкові фактори — пріоритетність харчо-

вої індустрії, місткість споживчого ринку, платоспроможність населення. Демонізація ринку, характер ціноутворення, кредитування, оподаткування товаровиробників, надання їм пільг, залученні капіталовкладень у виробництво та інфраструктуру, управління виробництвом, правове забезпечення функціонування галузі;

б) соціальні фактори — характер розселення населення і наявність людських ресурсів відповідної кваліфікації, ступінь розвитку соціальної інфраструктури, ринків, структура споживання продовольчих товарів, історичні традиції;

в) економічні фактори — економіко-географічне положення, сировинна база, наявність виробничих потужностей з переробки продовольчої сировини та їх технічний рівень, рівень розвитку виробничої інфраструктури, характер міжгосподарських зв'язків, інноваційна активність.

3. Екологічні фактори — характеристика стану навколишнього природного середовища. Врахування цього фактора на сучасному етапі розвитку продуктивних сил набуває дедалі більшої ваги. Антропогенні зміни навколишнього середовища є наслідком недосконалого в екологічному відношенні розвитку харчової промисловості. В свою чергу детеріорація природного середовища позначається на ефективності функціонування харчової промисловості — економічній (зниження якості сировини і, відповідно, кінцевої продукції) та соціальній (погіршення якості життя населення). Послаблення негативного впливу екологічного фактора на розвиток галузі пов'язане з екологізацією останньої, тобто зниженням екологічного навантаження харчової промисловості на навколишнє середовище. Це пов'язано передусім з переведенням виробничого процесу на екологізберігаючі цикли, поглиблену переробку сировини, обмеженням надмірної концентрації харчової промисловості або її окремих галузей, у першу чергу екологічними. Таким чином, екологічний фактор у багатьох випадках відіграє роль лімітуючого по відношенню до зосередження певних видів ресурсів використання та виробництва в харчовій промисловості.

Поєднання зазначених чинників розвитку харчової промисловості України знаходить свій вираз в практичній розробці керівних положень державної політики, тобто принципів організації харчової промисловості. Принципи — це змістовно-узагальнювальні, практично значущі результати економічного аналізу закономірностей і факторів організації виробництва і функціонування в формі положень перспективної політики, тобто заходів, які, відображають реальні потреби суспільства та забезпечують вирішення наявних проблем.

Історичні, політичні, соціальні та економічні фактори з часом трансформуються: змінюється

поведінка економічних інститутів, людей в процесі виробництва, обміну і споживання товарів та послуг, політична, соціальна ситуація в суспільстві тощо. В зв'язку з цим виникає необхідність постійного узгодження існуючих принципів з постійно змінним економічним, політичним, соціальним середовищем. У науковому арсеналі є багато принципів, але в сучасних умовах частина з них застаріла і втратила своє значення.

На наш погляд, найбільш актуальними нині є наступні принципи.

1. Соціальної орієнтації. Метою розвитку та функціонування харчової промисловості, підвищення рівня її ефективності в кінцевому підсумку є якнайповніше задоволення всезростаючих потреб людини. З цього випливає підпорядкованість виробництва інтересам людини, пріоритетність соціальних орієнтирів над економічними. В рамках галузі це виражається в пріоритетному забезпеченні потреб у продуктах харчування перед іншими стратегічними орієнтирами її розвитку, тобто у висуненні на перший план фактору споживача.

2. Економічної ефективності. Передбачає отримання найбільш можливого економічного ефекту, насичення внутрішнього ринку продовольчими товарами та формування експортного потенціалу країни за рахунок якомога повного використання вітчизняного ресурсного потенціалу із найменшими можливими витратами на розміщення, розвиток та функціонування наявних виробничих структур.

3. Збереження екологічної рівноваги. Його дотримання передбачає екологізацію виробництва (застосування екологізберігаючих технологій, поглиблена переробка сировини і безвідходне виробництво тощо), обмеження надмірної концентрації виробництва, ефективне використання існуючого виробничого потенціалу при збереженні якості довкілля на рівні, що забезпечує збереження його для наступних поколінь.

4. Збалансованості, пропорційності та комплексності розвитку. Складна структура харчової промисловості вимагає забезпечення пропорційності та збалансованості всіх її складових, досягнення рівноваги між існуючими виробничими потужностями, обсягами виробництва, потребами населення в продуктах харчування та наявними сировинними, трудовими, інвестиційними ресурсами галузі. Комплексний розвиток означає пропорційне і збалансоване поєднання всіх сфер діяльності людини, тобто досягнення оптимальної структури матеріального виробництва та невиробничої сфери з урахуванням загальнодержавних та місцевих потреб.

5. Раціональної виробничої спеціалізації. Це означає вибір і реалізацію певного виду вироб-

ничої діяльності людини, формування такої структури господарства, яка найбільш повно відповідає наявним природним, економічним, просторовим умовам, потребам соціуму та обсягу внутрішнього ринку. Раціональність спеціалізації виробництва зумовлює рівень продуктивності праці, розмір витрат на всіх стадіях виробничого процесу. Вона передбачає також обмеження надмірної концентрації виробництва, більш рівномірний розвиток продуктивних сил, ліквідацію відсталості окремих виробництв. Реалізація цього принципу має велике соціальне значення, оскільки передбачає створення рівних можливостей для міського та сільського населення шляхом вирівнювання реальних доходів працюючих, забезпечення повної зайнятості людей. Дотримання цього принципу сприяє зменшенню соціальної напруги в суспільстві, особливо в депресивних та проблемних територіях, формуванню сприятливої демографічної ситуації, особливо у сільській місцевості, зниженню міграцій населення.

У свою чергу, обмеження надмірної концентрації виробництва сприяє оптимізації екологічного стану внаслідок зниження антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище. Вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку не означає локалізацію виробництва там, де його організація та функціонування вимагає економічно невиправданих матеріальних затрат, де відсутні відповідні умови та ресурси тощо.

Всебічне врахування зазначених факторів і принципів розвитку харчової промисловості дозволить забезпечити:

- раціональне і ефективне використання вітчизняного потенціалу для розвитку харчової індустрії;

- скорочення витрат на всіх стадіях виробничого процесу внаслідок збалансованого і комплексного розвитку різних галузей виробництва на основі врахування переваг економіко-географічного, кластерного та транзитного характеру, спільного використання соціальної, виробничої інфраструктури тощо;

- зростання продуктивності праці, яка визначається інноваційно-інвестиційним розвитком та рівнем виробничого менеджменту;

- підвищення рівня рентабельності та ефективності виробництва на основі суспільного поділу праці, оптимізації використання ресурсного потенціалу, скорочення витрат, підвищення рівня маркетингових досліджень та логістичного менеджменту;

- підтримання екологічної рівноваги, збереження і раціонального використання навколишнього природного середовища, гармонізації стосунків людини з природою;

- формування сприятливої ринкової ситу-

ації, орієнтованої на максимальне задоволення потреб людини у продовольчих товарах за рахунок вітчизняного виробництва;

- створення сприятливих умов для подальшого росту платоспроможного попиту населення, підвищення якості його життя.

Перехід до ринкових методів господарювання ускладнює методичні підходи до оцінки ефективності розвитку харчової промисловості, трансформуючи її критерії та пріоритети, висуваючи нові вимоги до інформаційної бази співставлення та узгодження різноякісних процесів і явищ.

Першочерговою проблемою при розробці методики оцінки розвитку харчової промисловості залишається вибір і обґрунтування прийнятого критерію (або критеріїв) такої оцінки. Складність і системність об'єкта дослідження висувають ряд вимог до зазначених критеріїв, які, будучи інтегральними у своїй основі, повинні враховувати поліаспектний характер досліджуваних процесів. У якості відправної точки при виборі критеріїв оцінки ефективності розвитку харчової промисловості слід, перш за все, визначити ступінь досягнення галуззю сукупності сформованих перед нею завдань.

Основними завданнями функціонування харчової промисловості в поглибленні лібералізації ринкових умов на етапі реального членства України в СОТ є:

1. Виробництво продуктів харчування в обсягах, необхідних для задоволення відповідних потреб внутрішнього ринку та забезпечення продовольчої безпеки країни, причому за умов мінімізації затрат, максимально ефективного використання ресурсного потенціалу та узгодженого розвитку складових харчової галузі з раціональним комплексотворенням. Рівень вирішення даної задачі визначає загальноекономічну ефективність харчової промисловості.

2. Забезпечення умов безперервного розширеного відтворення в галузі. Ступінь вирішення цієї задачі визначає ефективність харчової промисловості як суб'єкта економічних відносин.

3. Забезпечення умов, необхідних для відтворення природного середовища.

Рівень досягнення вказаних завдань розкриває різні аспекти ефективності розвитку харчової промисловості, в тому числі її просторової організації. Тобто очевидно є різноплановість і багатоукладність змісту економічної категорії "ефективність розвитку харчової промисловості", що включає в себе ряд складових, кожна з яких характеризується своїм критерієм оцінки. У якості таких складових виділимо:

- 1) ефективність спеціалізації та концентрації харчового виробництва, яка характеризується відповідністю спеціалізації та рівня зосередження виробництва харчової продукції за місцем зна-

ходження природоресурсного потенціалу та національним потребам у відповідній продукції. Її критерієм є ступінь такої відповідності;

2) інтенсивність функціонування харчової промисловості, яка характеризує віддачу ресурсного потенціалу, тобто всього обсягу ресурсів, які беруть участь у процесі виробництва продуктів харчування. Її критерієм є співвідношення отриманого від діяльності харчової промисловості ефекту з розмірами існуючої ресурсної бази;

3) економічна ефективність харчової промисловості, яка характеризує віддачу сукупних витрат виробництва (спожитих виробничих ресурсів). Її критерієм є співвідношення отриманого від діяльності харчової промисловості ефекту та понесених на його досягнення затрат;

4) соціальна ефективність харчової промисловості, яка характеризує соціально-економічні відносини по лінії "виробник — споживач". У традиційному розумінні її критерієм є рівень задоволення споживчих потреб у продукції харчової промисловості;

5) екологічна ефективність харчової промисловості, яка характеризує взаємозв'язок галузі з навколишнім природним середовищем. Її критерієм є ступінь впливу харчової промисловості на довкілля.

Виділяючи п'ять головних аспектів ефективності розвитку харчової промисловості, відзначимо, що в умовах перехідного періоду трансформації адміністративно-планової економіки у відкриту модель найважливішими з них, на нашу думку, є економічна і соціальна ефективність (через виняткову важливість на цьому етапі забезпечення хоча б простого відтворення в галузях харчової промисловості та вирішення поставлених перед нею соціальних задач). Інші аспекти відіграють підпорядковану роль.

Наступним важливим етапом розробки методики оцінки ефективності розвитку харчової промисловості є підбір системи узагальнюючих і часткових показників, здатних забезпечити кількісний вираз пропонованих критеріїв.

Найважливішим показником рівня концентрації (зосередження) харчового виробництва, на нашу думку, виступає обсяг продукції харчової промисловості в розрахунку на душу населення (у вартісному виразі). У якості додаткових показників можуть бути використані обсяги виробництва продукції харчової промисловості на одиницю території, частка ВВП, створена харчовою промисловістю, чисельності зайнятих та вартості основних виробничих фондів харчової промисловості України. З метою різного роду зіставлень (зокрема, концентрації виробництва з ресурсним потенціалом) середньодушове виробництво продукції харчової про-

мисловості та насиченість нею можуть бути подані у вигляді відповідних індексів (відношення виробництва продукції харчової промисловості на душу населення чи одиницю території до середнього значення по країні) або аналогічних їм індексів просторової локалізації (відношення питомої адміністративно-територіальних одиниць у загальнодержавному виробництві продукції харчової промисловості).

Просторова спеціалізація харчової промисловості може оцінюватись структурою товарної продукції, вираженою співвідношенням виручки від реалізації того чи іншого виду продукції до всієї реалізованої продукції, співвідношенням виробництва продукції харчової промисловості на душу населення. Останнє виражається індексом спеціалізації:

$$I_c = \frac{B_m}{B_k},$$

де I_c — індекс спеціалізації за виробництвом продукції харчової промисловості;

B_m — виробництво продукції харчової промисловості на душу населення окремих таксономічних одиниць;

B_k — виробництво продукції харчової промисловості на душу населення в середньому по країні.

Серед інтегральних показників спеціалізації на увагу заслуговує узагальнюючий індекс спеціалізації, запропонований П.П. Борщевським [1]. Він розраховується як добуток індексів локалізації та середньодушового виробництва. Інтегральний індекс спеціалізації виробництва за певним видом продукції харчової промисловості може бути обрахований як середнє арифметичне індексів локалізації (виробництво продукції на одиницю площі адміністративно-територіальних утворень до аналогічного показника по державі) і середньодушового виробництва (середньодушове виробництво продукції до аналогічного показника по країні).

За окремими видами продукції індекс визначається в натуральному виразі; за продукцією галузі в цілому — у вартісному. Індекс, що перевищує одиницю, свідчить про просторову спеціалізацію у виробництві даного виду продукції харчової промисловості.

Важливим у визначенні рівня розвитку харчової промисловості є аналіз економічної ефективності її функціонування. Економічна ефективність виробництва є інтегральною економічною категорією, зміст якої полягає в збільшенні корисного ефекту на одиницю витрат сукупної (живої та уречевленої) праці або спожитих ресурсів, тобто економії сукупних витрат живої та уречевленої праці на отримання кінцевого результату. Її критерій (K_e) у загальному вигляді може бути виражений як співвідношення корис-

ного ефекту (наприклад, прибутку (Π) до загальних витрат виробництва (B):

$$Ke = \frac{\Pi}{B}$$

Сутність узагальнюючої економічної категорії інтенсивності виробництва полягає в зростанні корисного ефекту в розрахунку на одиницю всього обсягу виробничих ресурсів, які використовуються, тобто економії ресурсів (факторів виробництва). Головним критерієм інтенсивності виробництва (Ki) є ресурсовіддача — співвідношення корисного ефекту до всього обсягу використаних ресурсів виробництва (P):

$$Ki = \frac{Ke}{P}$$

Інтенсивність та ефективність виробництва є категоріями статистики (відображають певний рівень ефективності або інтенсивності в певний момент часу). Їх динамічними аналогами є зростання ефективності та інтенсифікація.

Система показників інтенсивності використання ресурсів у харчовій промисловості та її основних галузях включає узагальнюючий показник інтенсивності виробництва та показники інтенсивності використання окремих складових ресурсного потенціалу (фінансових, виробничих, трудових та ін. ресурсів).

Узагальнюючий показник інтенсивності виробництва — виробництво продукції (прибуток) на одиницю вартості виробничих ресурсів.

Показник інтенсивності використання живої праці — виробництво продукції (у натуральному та вартісному виразі) на одного працівника, зайнятого в даній галузі.

Показник інтенсивності використання матеріальних ресурсів — виробництво продукції на 1 грн. матеріальних витрат (матеріаловіддача) в цілому або окремо сировини, основних матеріалів, допоміжних матеріалів, паливно-енергетичних ресурсів тощо.

Показники інтенсивності використання основних фондів — виробництво продукції на одиницю вартості основних фондів (фондовіддача); коефіцієнт використання виробничих потужностей (екстенсивного та інтенсивного використання, інтегральний коефіцієнт).

Показники інтенсивності використання оборотних коштів — виробництво продукції на одиницю оборотних коштів (коефіцієнт оборотності оборотних коштів).

Показники інтенсивності використання інвестицій в основний капітал — виробництво продукції харчової промисловості в розрахунку на 1 грн. інвестованих у виробництво ресурсів.

Для визначення рівня економічної ефективності розвитку й розміщення харчової промисловості можуть використовуватись такі показники.

Узагальнюючі показники економічної ефективності виробництва:

— виробництво продукції (прибуток) на одиницю вартості витрат. У суму витрат включаються витрати живої праці, основних виробничих фондів та матеріальні витрати (сировинні, енергетичні, водні та ін.). Таким чином, формула узагальнюючого показника ефективності виробництва (Ey) набуває такого вигляду:

$$Ey = \frac{\Pi}{Bn + B\phi + Bm}$$

де Π — прибуток;

Bn — витрати живої праці;

$B\phi$ — витрати основних виробничих фондів;

Bm — матеріальні витрати;

— собівартість продукції — вартісне вираження витрат господарських суб'єктів на виробництво і реалізацію продукції. Її узагальнюючим показником є сума витрат на одиницю вартості товарної продукції;

— рентабельність продукції — співвідношення абсолютної величини прибутку, отриманого від виробництва товарної продукції, до її повної собівартості;

— норма прибутку — співвідношення абсолютної величини прибутку до вартості авансованих у виробництво коштів (основних і оборотних засобів — авансованого капіталу).

Показник ефективності використання живої праці: виробництво продукції на одиницю фонду оплати праці; визначається співвідношенням прибутку до витрат на оплату живої праці.

Показник ефективності використання основних фондів визначається співвідношенням прибутку до суми амортизаційних відрахувань.

Ефективність використання інвестиційних ресурсів визначається як співвідношення приросту прибутку до суми капітальних інвестицій.

Показник ефективності використання матеріальних ресурсів: відношення прибутку до вартості матеріальних витрат.

Показники якості продукції: частка продукції, яка відповідає вимогам стандартів ISO до загального обсягу виробництва.

Економічну ефективність функціонування харчової промисловості можуть також характеризувати показники обсягів зовнішньоекономічної діяльності галузі, а саме: обсяг експорту продукції харчової промисловості (в цілому та в розрізі її основних видів); частка експорту у виробництві основних видів продукції харчової промисловості; сальдо експортно-імпортних операцій по продукції харчової промисловості.

За умов функціонування галузі в рамках СОТ в якості узагальнюючого показника економічної

ефективності виробництва слід розглядати норму прибутку, яка до того ж має найбільшу практичну вагу із сукупності перелічених показників. Відбиваючи ефективність функціонування в процесі виробництва всієї сукупності фондів, показуючи, який прибуток забезпечує підприємству кожна гривня, вкладена у виробництво та визначаючи рівень привабливості підприємств і галузей у якості об'єкта розміщення інвестицій, втілене в цьому показнику співвідношення в умовах ринкової економіки відіграє роль основного регулятора виробництва й руху капіталу. Підвищенню норми прибутку підпорядкована регулююча функція всіх інших показників економічної ефективності виробництва (у тому числі й рентабельності).

Екологічна ефективність функціонування харчової промисловості характеризується різними вченими через "можливість одержання ефекту від зменшення витрат на ліквідацію наслідків інтенсивного антропогенного втручання в навколишнє середовище" [5]; "відношення збитків, яких вдалося запобігти, до витрат на це запобігання, виготовлення, встановлення, експлуатацію екологічно безпечних технологій" [1] і т.п. Ми вбачаємо доцільним розглядати її через рівень впливу харчової промисловості на навколишнє природне середовище, в тому числі на природні ресурси як основні засоби виробництва (ступінь участі харчової промисловості в процесах детеріорації).

Вклад харчової промисловості в детеріорацію навколишнього середовища складають процеси промислової інтоксикації (види забруднення, які викликають деградацію ландшафтів та впливають на організм людини), контамінації (перевантаження навколишнього середовища хімічно нешкідливими, але такими, що не підлягають руйнуванню природними силами речовинами тощо. Його можна оцінити, використовуючи показники динаміки стану і якості земельних, водних, лісових та біологічних ресурсів, атмосферного басейну; динаміки негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище (забруднення, зміна та руйнування ландшафтів, зростання обсягів відходів); досконалості застосовуваних технологій (частка безвідходних і маловідходних технологій у загальному технологічному процесі); темпів відтворення природного стану компонентів навколишнього середовища. Опосередковане уявлення про ступінь такого впливу можуть дати показники динаміки та структури інвестицій і поточних витрат на збереження навколишнього середовища та його окремих компонентів. Екологічна безпека повинна виступати невід'ємним критерієм розвитку харчової промисловості, як і будь-якого виду економічної діяльності.

ВИСНОВКИ

В умовах ринкової економіки ефективність функціонування харчової промисловості визначається безпосереднім впливом сукупності різно-рідних факторів, які можна об'єднати у три групи: природні, суспільні та екологічні. На провідні позиції з-поміж них висувуються соціальні фактори та кінцеві результати виробництва, зокрема фінансові.

Важливим аспектом аналізу розвитку харчової промисловості є зважена і всебічно обгрунтована оцінка ефективності сучасного її стану, покликана виявити існуючі недоліки та диспропорції в розвитку і розміщенні харчового виробництва, виявити наявні резерви та шляхи їх задіяння.

Ефективність функціонування харчової промисловості визначається рівнем доцільності та раціональності її розвитку і розміщення відповідно до наявного ресурсного потенціалу, вимогам раціонального комплексотворення, співвідношенням виходу і якості кінцевої продукції та затрат виробництва, рівнем впливу на навколишнє природне середовище, а також рівнем задоволення потреб населення в продуктах харчування, відповідністю наявним перевагам у територіальному поділі праці.

Література:

1. Борщевський П.П. Підвищення ефективності розвитку і розміщення харчової промисловості / Борщевський П.П., Чернюк Л.Г., Шмаглій О.Б. — К.: Наукова думка, 1994. — 160 с.
  2. Бутко М.П. Розвиток харчової промисловості в регіональних господарських системах України / М.П. Бутко, А.Г. Ясько // Агросвіт. — 2010. — № 9.
  3. Бутко М.П. Ефективність розвитку харчової промисловості в складі регіональних господарських систем / М.П. Бутко, А.Г. Ясько // Агросвіт. — 2010. — № 10.
  4. Дейнеко Л.В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень: проблеми теорії та практики / Л.В. Дейнеко. — К.: Знання, 1999. — 331 с.
  5. Дорогунцов С.І. Сільське господарство і ринок продовольства: проблеми розвитку і розміщення / С.І. Дорогунцов, А.С. Лисецький. — К.: РВПС України НАН України, 1997. — 84 с.
  6. Сичевський М.П. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості України: [монографія] / М.П. Сичевський; за ред. С.І. Дорогунцова. — К.: Науковий світ, 2004. — 374 с.
  7. Чернюк Л.Г. Територіальна організація регіональних продовольчих комплексів України / Чернюк Л.Г., Зеленський С.М., Зеленська О.О. — К.: РВПС України НАН України, 1999. — 87 с.
- Стаття надійшла до редакції 07.11.2011 р.*